

УДК 342.731

ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД

Кривенко Юлія Василівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Конституція України втілює ідеї демократії, громадянського суспільства та правової держави, передбачаючи наявність ефективних правових механізмів захисту релігійних прав людини від свавілля держави. Відповідно до норм чинного законодавства, органи державної влади не повинні встановлювати норми, які б не виправдано обмежували релігійну свободу людини, порушуючи тим самим основні засади демократичного суспільства.

Законодавчі гарантії забезпечення здійснення релігійних прав та свобод передбачені в міжнародно-правових актах та актах національного законодавства. Ряд міжнародних актів, а саме такі, як Загальна декларація прав людини (ст. 18, 29), Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань, Європейська конвенція з прав людини і основних свобод (ст. 9), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст.ст. 18, 19, 20, 27), Підсумковий акт наради з безпеки та співробітництва в Європі (п.а, VII), Підсумковий документ віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі (п.п. 16-18) тощо регулюють правовідносини у сфері здійснення релігійних прав у відповідності до норм міжнародного права [1, с. 13 – 15].

Мета та завдання дослідження – проаналізувати окремі питання щодо законодавчих гарантій релігійних прав та свобод. Необхідність дослідження даної теми зумовлена не лише виправданістю наукового пошуку, на цих теренах, але передусім, практичними міркуваннями, пов'язаними з необхідністю забезпечення законодавчих гарантій здійснення релігійних прав та свобод.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі основні завдання, які потребують вирішення:

- визначити цивільно-правові гарантії здійснення релігійних прав та свобод за законодавством України;
- розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства, яке забез-

печує належне, не декларативне, здійснення релігійних прав та свобод.

Оскільки тема перебуває на перетині релігієзнавства та права, то варто передусім вказати, що дослідження в цьому напрямку здійснювалися саме науковцями в галузі релігієзнавства, а саме, В. Арутюновим, А. М. Колодним, В. Ципіним та ін.

Враховуючи, те, що гарантії з одного боку, є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини, з іншого гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності. Ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загально-правових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і наявності високоефективного органу конституційного контролю [2, с. 231].

В науці цивільного права прийнято класифікувати цивільно-правові гарантії за наступними критеріями:

- 1) за соціальним змістом;
- 2) за способом реалізації цивільно-правових засобів гарантування;
- 3) за належністю цивільних прав або обов'язків, які є об'єктом гарантування, суб'єкту цивільно-правових гарантій;
- 4) за підставою виникнення;
- 5) за функцією, яка визначається для об'єкта гарантування;
- 6) за джерелом цивільно-правових засобів гарантування;
- 7) за об'єктом гарантування;
- 8) відповідно до правової природи об'єкту гарантування [3, с. 34 – 35].

За способом реалізації цивільно-правових засобів гарантії можна розділити на три групи:

- 1) гарантії, що представляють собою виконання обов'язків;

- 2) гарантії, які є виконанням припису;
- 3) гарантії, що виражаються у використанні права.

Особливості цивільно-правових гарантій обумовлені тією сферою, в якій вони діють, тобто сферою реалізації цивільних прав та обов'язків.

Забезпечення релігійних прав передбачаються в ряді нормативних актів на чолі з Конституцією України. Відповідно до норм ЦК України основу цивільного законодавства України складає Конституція України.

В статті 35 Конституції України передбачено, що «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання». Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, без перешкод повідправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [4]. Конституція України визначає два поняття свобода світогляду та свобода віросповідання.

В свою чергу Є. С. Данильченко зазначає, що ці два поняття визначаються лише в Конституції України, в інших нормативно-правових актах мова йде про свободу совісті [5]. Ряд вчених ототожнюють ці поняття.

Вчені релігієзнавці стверджують, що структурно поняття «свобода релігії» складається з двох основних елементів: свободи віросповідання і свободи церкви. Свобода віросповідання – свобода вибору особистістю релігійного світогляду, тобто її здатність до релігійного самовизначення й самореалізація у вибраній релігійній сфері.

Це поняття характеризує внутрішню здатність людини до вільного релігійного самовизначення і правові можливості для його реалізації. Свобода віросповідання передбачає рівність перед законом як віруючих, так і різних релігійних напрямів і рухів, до яких вони належать. Індивідуальна релігійна свобода, тобто свобода віросповідання, неодмінно потребує можливості колективного сповідання релігії, здійснення культових дій, ритуалів, іншими словами, можливості для віруючого індивіда добровільно й на правовій основі об'єднуватися з одновірцями в релігійні спільноти. Як вільне утворення громадян-одновірців релігійна організація має свою внутрішню структуру, статут, що регламентує внутріцерковне життя (культові дії, норми поведінки віруючих тощо) та позацерковну діяльність (відносини з державними, світськими організаціями, соціальна допомога тощо).

Свобода церкви. Багатогранна діяльність релігійної організації вимагає і відповідного правового статусу. А такий статус обов'язково передбачає вирішення проблеми свободи церкви.

Свобода церкви – ступінь автономності, незалежності внутрішнього устрою, структури управління певного релігійного об'єднання, його правовий статус і можливості виконання ним поставлених завдань.

Зміст поняття «свобода церкви» включає як свободу утворення, управління, функціонування релігійних організацій, так і свободу їхньої фінансово-господарської діяльності, відносин із державними або світськими організаціями чи структурними підрозділами інших конфесій [6].

Конституція України наділена вищою юридичною силою і може бути застосована безпосередньо до врегулювання цивільно-правових відносин, оскільки є нормативно-правовим актом прямої дії і може безпосередньо застосовуватися судами для захисту цивільних прав та інтересів, як передбачених, так і не передбачених у ЦК.

Акт цивільного законодавства, що не відповідає нормам Конституції, не дійсний. Конституція містить фундаментальні правові засади щодо юридичної рівності учасників цивільних відносин; економічного розмаїття суспільного життя; різноманітності майнового обороту; інші положення, що мають принципове значення для цивільно-правової сфери.

До системи національного законодавства у сфері здійснення релігійних прав та забезпечення свобод відносяться наступні правові акти: Цивільний кодекс України; Цивільний процесуальний кодекс України; Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; Закони України «Про свободу совісті та релігійні організації»; «Про альтернативну (невійськову) службу»; «Про освіту», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» та низка інших законів і підзаконних нормативних актів.

В ЦК України передбачено загальні умови відшкодування моральної та іншої шкоди, що завдана в результаті порушення релігійних прав [7].

ЦПК України в ст.5 регулює порядок захисту прав людини в суді, в тому числі і релігійних, містить норму у п. 3 ч. 1 ст. 51, за якою не підлягають допиту як свідки священнослужителі стосовно відомостей одержаних ними на сповіді віруючих [8].

Кримінальний кодекс України передбачає низку статей, які визначають санкції за порушення релігійних прав, а саме:

- порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії;
- пошкодження релігійних споруд чи культових будинків;
- незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь;

– перешкоджання здійсненню релігійного обряду;

– посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів [9].

Новий КПК України в ст. 477 передбачає можливість кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених внаслідок порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань без обтяжуючих обставин; перешкоджання здійсненню релігійного обряду. Ст. 65 КПК України передбачає, що не можуть бути допитані як свідки: священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих [10].

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачає, що кожному громадянину України гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» є основним нормативним актом, який розкриває зміст релігійних прав і встановлює гарантії їх реалізації. Зокрема, в ст. 3 він зазначає, що ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Але відразу мусимо зазначити, що ця стаття є декларативною, оскільки в законодавстві України не передбачено механізму захисту від таких дій як примус до участі або неучасті у богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, до навчання релігії особливо, якщо мова йде про неповнолітніх осіб. Крім того в даній статті проголошується, що ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих.

Ще одну з суттєвих гарантій реалізації релігійних прав містить ст. 4 Закону, яка проголошує рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії, і в якій зазначається, що в офіційних документах ставлення громадянина до релігії не вказується.

Крім того, Закон регулює взаємовідносини держави і церкви, порядок створення релігійних організацій та їх функціонування, тощо [11].

Окремої уваги заслуговує питання реєстрації та повідомлення державних органів про утворення релігійної громади, яке відповідно до ст. 8 Закону, не є обов'язковим, що є суттєвою помилкою. Саме лише повідомлення про створення релігійної громади не є втручанням у її внутрішні справи, а навпаки, є поштовхом для набуття статусу юридичної особи, у зв'язку з чим за нею будуть визнаватися такі права, яких вона без того не матиме.

В ст. 35 Конституції України міститься ще одна гарантія, а саме положення, про те, що у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою. Детально використання права на альтернативну службу регулює Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу». В ст. 2 передбачається право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю [12].

Отже, проаналізувавши, на наш погляд, найважливіші законодавчі акти які регулюють правовідносини в сфері здійснення релігійних прав, ми прийшли до наступних висновків:

– для забезпечення належного використання понятійного апарату необхідно узгодити існуючі поняття вітчизняного законодавства з поняттями які використовуються в міжнародно-правових актах, це надасть можливість вирішити ряд проблемних питань;

– основні гарантії, які забезпечують право на свободу совісті та віросповідання закріпленні в Конституції України та деталізуються в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації».

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини // Права людини основні міжнародно-правові документи : зб. док. / упор. Ю. К. Качуренко. — К. : Наук. думка, 1989. — 248 с.
2. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) : навч. посіб. / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2008.
3. Туктаров Ю. Е. Види гражданско-правовых гарантий / Ю. Е. Туктаров // Журналроссийскогоправа. — 2000. — № 4. — С. 34 — 35.
4. Конституція України // ВВР. — 1996.— № 30. — Ст. 141.
5. Данильченко Є. С. Теоретичний аспект використання терміну «свобода світогляду» у конституційно-правовому регулюванні [Електронний ресурс] / Є. С. Данильченко. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/DiP/2009_46/3-5.pdf
6. Пчелінцев А. В. Свобода совісті та віросповідання як правовий інститут [Електронний ресурс] / А. В. Пчелінцев. — Режим доступу : <http://crk-knteu.kiev.ua/66854>
7. Цивільний кодекс України // ВВР. — 2003. — №40 — 44. — Ст. 356.
8. Цивільний процесуальний кодекс України // ВВР. — 2004. —№ 40-41,42. — Ст. 492.
9. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
10. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
11. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.91р., №988-ХІІ // ВВР. — 1991. — № 25. — Ст. 283.
12. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.91р.№ 1976-ХІІ //ВВР. — 1992. —№ 15. — Ст. 188.

АНОТАЦІЯ

Кривенко Ю.В. Законодавчі гарантії здійснення релігійних прав та свобод. – Стаття.

В статті розглянуті окремі питання законодавчих гарантій здійснення релігійних прав та свобод. Ряд міжнародно-правових та вітчизняних нормативних актів передбачають певний перелік гарантій здійснення релігійних прав та свобод. Однак, основні гарантії, які забезпечують право на свободу совісті та віросповідання закріплені в Конституції України та деталізуються в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Ключові слова: гарантії, цивільно-правові гарантії, свобода світогляду, свобода віросповідання.

АННОТАЦИЯ

Кривенко Ю.В. Законодательные гарантии осуществления религиозных прав та свобод. – Статья.

В статье рассмотрены отдельные вопросы законодательных гарантий осуществления религиозных прав и свобод. Ряд международно-правовых и отечественных нормативных актов предусматривают определенный перечень гарантий осуществления религиозных прав и свобод. Однако, основные гарантии, обеспечивающие право на свободу совести и вероисповедания закреплены в Конституции Украины и детализируются в Законе Украины «О свободесовести и религиозных организациях».

Ключевые слова: гарантии, гражданско-правовые гарантии, свобода мировоззрения, свобода вероисповедания.

SUMMARY

Krivenko Y.V. Legal guarantees of religious rights and freedoms. – Article.

The article consider some of the issues of legal guarantees of religious rights and freedoms. The number of international and domestic legal regulations provide a certain list of the guarantees of religious rights and freedoms. However, the basic safeguards ensuring the right to freedom of conscience and religion fixed in the Constitution of Ukraine and are detailed in the law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations».

Keywords: security, civil guarantees freedom of thought, freedom of religion.